

Bearn o la sala de les nines

Llorenç Villalonga

LLORENÇ VILLALONGA

Bearn o la sala de les nines

educaula**62**

Educaula62
Col·lecció Educació 62
Col·lecció dirigida per Carme Arenas

© hereus de Llorenç Villalonga, 1980
© de l'estudi preliminar, comentaris de text i materials
complementaris: Carles Cabrera, 2014.
© d'aquesta edició: 2014, Grup Editorial 62, s.l.u.,
Educaula62, Pedro i Pons, 9-11, 11a planta – 08034 Barcelona

Disseny de la col·lecció: Malaidea

La primera edició d'aquesta obra va ser publicada
amb el títol *Bearn* pel Club dels Novel·listes l'any 1961.
Posteriorment aquesta obra va ser revisada per l'autor
i publicada amb el títol definitiu *Bearn o La sala de les nines* a
Edicions 62 l'any 1980. El 2008 va ser publicada per labutxaca.

Imatge de la coberta: © D.Campos - Fototeca.cat
Disseny de la coberta: Pilar Sola

Primera edició dins d'aquest segell: maig del 2014

www.educaula62.cat
educacio@educaula62.cat

Fotocomposició: Víctor Igual, s.l.,
Impressió: Liberdúplex

Dipòsit legal: B. 6.206-2014
ISBN: 978-84-15954-10-1

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor
qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions
establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro
(Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org)
si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats.

TAULA

ESTUDI PRELIMINAR

<i>Un retrat amb quatre dades genealògiques</i>	11
<i>«Bearn o la sala de les nines»</i>	15

BEARN O LA SALA DE LES NINES

<i>Introducció</i>	51
<i>Primera part: Sota la influència de Faust</i>	59
<i>Segona part: La pau regna a Bearn</i>	201
<i>Epíleg</i>	369

PROPOSTES DE TREBALL

I MATERIAL COMPLEMENTARI

<i>Propostes de treball</i>	389
<i>Comentari de text</i>	399
<i>Textos complementaris</i>	411
<i>Bibliografia</i>	425

PRIMERA PART:
SOTA LA INFLUÈNCIA DE FAUST

1

Suposat que mai no arribares a venir a Bearn, et diré que es tracta d'una possessió de muntanya situada prop d'un llogaret d'unes quatre-centes ànimes que s'anomena, també, Bearn. S'ignora si la possessió prengué el nom del poble o si fou el poble que rebé el nom de la finca. Cada any, el dia de sant Miquel, que és la festa patronal, el predicador allludeix que aquestes terres pertanyen als senyors des de la Conquesta. Potser és veritat, encara que manquen els documents que ho acreditin. «Sa nostra estirp —solia dir don Toni— és tan antiga que no té data. Es perd dins sa fosca.» La tradició oral, emperò, que els ha fet respectables i indiscutibles, no ha arribat a esser reconeguda oficialment. Ho hem de comprendre: manquen els documents. Els senyors, llevat de don Toni, que va sortir afrancesat, foren sempre bastant indiferents en matèria d'erudició. Encara no fa cent cinquanta anys, un dels rebesavis, don Toni també de nom, fou un esperit primitiu del qual conten moltes malifetes, encara que

segurament n'hi posen més que no en feia. Els vells recorden una glosa que diu així:

*Jesús es troba en el cel,
i a Moreria l'infeel.
A l'Infern hi ha el Dimoni,
i a Bearn hi viu don Toni.*

El senyor se'n reia, d'aquestes coses. «Almanco —deia— aquest no perdia es temps.» Els altres foren més assenyats. Vivien al camp. Ignoraven o desdenyaven els refinaments de Ciutat. Ciutat, en correspondència, els ignorava a ells.

Des del poble a Bearn, a peu, hi ha prop d'una hora de camí, emperò les cases no es veuen fins que hi som damunt, a causa dels accidents del paratge. Bearn està, doncs, imaginativament, enfora de remeis. Les terres són pobres, plenes de roquissars i boscs salvatges. Aquí, farà ja trenta-vuit anys, vaig venir al món, fill d'un jornal·ler i d'una collidora. No conserv memòria dels meus pares. De la meva mare he sentit dir que fou molt bella, amb els ulls negres. Als set anys em destinaren a guardar porcs, però el senyor disposà quasi tot d'una que m'enviassin a un col·legi de Ciutat. Record com si fos ara la feta. Era un horabaixa d'estiu i jo havia duit la guarda devora S'Ull de Sa Font quan passaren els senyors. Vivien temporades llargues a Ciutat i, quan venien, el respecte, la por o l'empegueïment em feien fugir sempre que els veia. Quasi no m'atrevia a mirar-los més que a l'església del poble, el

dia de Sant Miquel, en què els posaven dues cadires de vellut vermell devora l'altar.

Dona Maria Antònia era molt bella, i don Toni, magre i esvelt, una mica menut, se li assemblava, tot i essent lleig. Eren cosins germans. Malgrat que somreien quasi sempre, imposaven perquè pareixien d'una substància diferent de la dels pagesos, com a més nova i lluminosa; avui encara no ho sabria explicar. El vestit hi podia influir sens dubte; però crec que es tractava d'una qualitat més immaterial, quasi màgica, que es desprenia del nom feudal i pastorívol de Bearn, reverenciat cada any des de damunt la trona el dia de la festa. Regularment per devers Sant Miquel sol ploure a la muntanya i així la història de la vella família va enllaçada, tant com als fets d'armes dels conqueridors, a les primeres fresques i a la verdor alegre de les primeres pastures.

—Mira, Tonet, quin infant —digué dona Maria Antònia—. T'has fixat en ets ulls?

El senyor em mirà i no digué res. Dona Maria Antònia semblava consirosa.

—No sé qui me recorda —digué.

Ell callava. L'endemà m'enviaren al col·legi dels Ligorins. Vaig tornar per les vacances de Pasqua. Els meus protectors no eren a la possessió. Madò Francina em digué que «el senyor s'havia embarcat» i que dona Maria Antònia es trobava a la posada* de Bearn, que és una casa de pedra devora l'església. Em semblà

* A Mallorca, «posada» és la casa que els senyors de terres tenen al poble com a parador.

veure qualche misteri darrere les seves paraules. Hi era, en efecte. Tothom en xerrava a sotaentesos, en veu baixa, i jo, per més que parava esment, no comprenia res. Per altra part, el que hagués pogut arribar a aclarir, hauria estat sols l'aspecte extern de la qüestió. Anys més tard, el senyor, que tenia en mi i en quasi tothom una confiança grossa, me n'anà descobrint el mecanisme psicològic en unes converses llargues, que s'assemblaven a la confessió. No sé tanmateix fins a quin punt podien esser considerades com a tals, malgrat la seva sinceritat, i comprenc que t'espantarà, com a mi m'espanta, que a l'hora d'ara, després de tants anys com ja duc de capellà a la casa, jo no pugui afirmar que en tota la seva vida s'hagi confessat una sola vegada.

La seva ànima era clara i canviant com el vidre. Precisament perquè es tractava d'un home sincer, no es podia saber mai com era, igual que no és possible endevinar quines seran les imatges que s'aniran reflectint damunt un cristall. És curiós que aquestes persones que no s'han tancat dins un sistema, tal vegada per no prescindir de cap aspecte de la veritat, siguin les que se'ns apareixen com a més trapasseres. Si a això hi afegim que els senyors són acostumats de petits a les fórmules amables que no estan fetes per esser preses al peu de la lletra, però que les persones de poc món les hi prenen, tindrem un altre dels motius que feien desconfiar de don Toni. La gent vulgar creu que només els maleducats són sincers, perquè no sap desxifrar els valors convencionals i sobreentesos de les formes. Per a aquests pagesos el senyor no era bo d'entendre. Crec que ja

t'he dit, per exemple, que acostumava a dur perruca blanca i hàbit franciscà. Els qui relacionaven la seva vida passada i les seves converses, no sempre edificants, amb aquell hàbit, només hi veien la dissonància, que certament existia, però hi haurien pogut veure també les analogies (vida recollida, amor als temes de l'esperit) que no eren menys reals. No sabent parlar més que una llengua, s'admiraven d'aquell home que en parlava unes quantes. El senyor era fonamentalment ben intencionat, malgrat que alguns dels seus actes hagin estat desastrosos; però ell creia que els desastres eren ocasionats més per un error de la intel·ligència que per una maldat voluntària, que es negava a admetre.

—¿No comprens —solia dir-me— que es trampós o s'estafador difícilment es considera a si mateix com a tal? Es trampós es fa mil agençaments a fi de quedar en bon lloc, cosa que certament no entranya maldat, sinó error. Desengana't, Joan, es cotxer no fa trabucar es cotxo per dolentia, sinó per imperícia.

Per això, sens dubte, llegia tant i procurava il·lustrar-se oblidant que la intel·ligència també ens extravia de vegades. Pertanyia per la seva formació al segle devuit i no sabia prescindir de *la Raison*, encara que, com aniràs veient, posseïa un fons poètic i àdhuc contradictori.

—Reconec —em deia— que sa raó és un llum molt dèbil: això no ha d'esser motiu per voler-lo apagar, sinó per atonar-lo.

Era hàbil sofista i dialèctic. Jo he considerat amb prevenció les seves ensenyances, però no sempre m'he pogut sostreure al seu encís.

Com podia haver estat d'altra manera? El col·legi al qual em dugueren als set anys mancava d'esperit; l'ensenyança era rutinària, pedant; les formes, barroeres. Quan tornava a Bearn em sentia captivat per l'ambient de llibertat i cortesia que es respirava devora el senyor. Don Toni no discutia ni s'enfadava mai, encara que no havia renunciat a castigar corporalment les faltes dels seus inferiors. Jo li he vist pegar amb les corretjades al pareller major (una espècie d'atleta que acceptava el càstig grinyolant) i l'he vist tot seguit raonar el càstig amb el senyor Vicari del poble, que condemnava aquelles coses. La feta solia ocórrer de tant en tant, perquè el pareller era malparlat i deia «vatuajudes» i «mal-llamps», mots que no entren certament en el vocabulari devuitesc. M'esgarriaven i m'atreien els preparatius de l'escena, l'amable naturalitat amb què el senyor assenyala-va les corretjades que eren darrere la porta i com el pareller les hi presentava rendidament.

—A veure —deia don Toni— per quin temps te'n recordaràs. Treu-te sa camisa i seu en aquest tamboret. Acota es cap, que em ve malament.

El pareller acotava el cap i resultava desconcertant veure com aquell sant Pau, jove i vigorós, es deixava atupar per don Toni, que era més aviat menut i passava de la cinquantena. Ja que les lleis físiques i biològiques repugnaven l'escena, pens que aquella submissió per part del pareller, que alguns titllaran de vil, obeïa a forces morals, a tot un ordre de coses, disciplina, tradició, que honraven igualment amo i criat.

Acabada la cerimònia, don Toni recomanava al pare-

ller que, si el clatell li coïa molt, s'hi posàs oli del bo, i tornava a les seves lectures dels clàssics. Ell m'ensenyà el francès i m'inicià en Racine i Molière; gràcies a ell, un pobre sacerdot de poble que no ha volgut mancar mai als seus vots, no es morirà sense saber com estimava Fedra o com somreia Celimena. Crec que Déu s'ho ha d'estimar més així i ha de preferir el meu sacrifici conscient als sacrificis dels ignorants, que no es poden dir sacrificis.

Era un home extraordinari. Sé que els seus detractors li podran fer molts de retrets i fins i tot riure's de la seva cultura devuitesca una mica arnada. A mesura que les ciències vagin avançant (i el ritme és molt accelerat en aquest final de segle) la seva erudició ens haurà de semblar forçosament frívola, d'*amateur*. En realitat, ell no pretenia esser altra cosa, però tenia intuïcions genials que en feien un precursor. No dubt a consignar-ho i així ho apreciaren també, en la seva simplicitat, gran part dels pagesos de Bearn: aquell ésser raonable, escèptic, abúlic i indiferent semblava tenir, Déu em perdoni, quelcom de bruixot.

2

Crec convenient descriure l'escenari en el qual s'ha operat el drama. Tal vegada et sorprendria la seva mescla de casa de pagès i de palau, pròpia de les èpoques en què els senyors agrupaven al seu entorn les dependències de la hisenda. No et parlaré de la tafona, ni dels sestadors, pallisses i graners. El meu protector, si

va a dir ver, descuidà prou tals assumptes, i arruïnà el seu patrimoni perjudicant de retruc les bones gents d'aquestes terres. Ell mateix s'adonava que la seva administració no era bona. «Es senyors estan caducats», solia dir-me. En això coincidia amb el seu enemic J. J. Rousseau, però únicament en això, ja que en el fons era aristocràtic i semblava col·locar, com Sèneca, el prestigi intel·lectual per damunt la mateixa fraternitat humana. No vull significar que no estimàs els pagesos, però si que no els concedia tracte d'igualtat. Ell mateix s'ha definit dient que fugia «d'es contactes humans innecessaris». Amb aquesta frase una mica sibil·lina pens que es referia als contactes físics quan no són font de plaer. L'amor pot fer que una pastoreta pugi a un tron; però esfumat l'encant sensual, de si passatger, l'aristòcrata desdenyarà la pastoreta i amb el més fred dels egoismes l'abandonarà a la seva sort miserable. Passaran els anys i potser un dia la víctima i el seductor es trobaran tots sols en algun camí. Ella, dona ja empesa i sense atractius, el saludarà humilment dient-li «senyor», salutació a la qual respondrà el vell amant amb llunyana jovialitat. La seva consciència no li fa cap retret. Tal volta aquella dona ha estat malalta i ell li envià, per conducte del senyor Vicari, un paper de cinc duros. Tal volta protegeix la criatura que nasqué del pecat i no li regateja ni estudis ni aliments, emperò sense concedir-li allò que val més que tots els tresors de la terra: un nom digne, una patent d'honradesa. Així són moltes de vegades, fins i tot els qui se tenen per justs, els poderosos del món; freds i durs

com la pedra. Perdona, Miquel, aquesta digressió inoportuna. En el cas del meu protector he de manifestar que ell no es tenia per virtuós. Mai no fou hipòcrita, però davant el fet de reconèixer les faltes i persistir-hi, ¿quines conseqüències hem de deduir, que no sigui el pecat de la contumàcia?

L'escenari que ara ens interessa és la part noble de l'edifici. Hi entren per un pati orientat a migjorn, que a Mallorca es diu «clasta», on hi ha les estables i les habitacions del majoral i dels missatges. Al fons, un arc dóna a un altre pati més petit des d'on passen a un rebedor amb una escala ampla que condueix al pis d'honor. En aquest rebedor es troba una foganya de pagès voltada de bancs coberts de pells de xot. Antigament devia servir de cuina, però en refinar-se els costums i entronitzar-se el luxe, aquesta es traslladà a un lloc més recòndit, amb la qual cosa no vull dir que la foganya no serveixi encara per rostir un cabrit o escalfar, si s'estravé, una olla d'aigua. A l'hivern és un lloc tot abrigat, encara que la porta, des d'on es veuen els dos patis esmentats, no es tanca fins al vespre. Devora aquesta foganya hi ha un finestró alt que guaita dins una habitació interior. Consign això perquè té importància en la meva narració. Entrant a l'esquerra, es troba una sala amb un piano, que comunica amb el menjador.

A dalt hi ha els salons i les cambres. L'escala desemboca a una galeria amb tres portes grans, una a cada extrem i l'altra al centre, emmarcades per columnes que sostenen frontons d'estil clàssic. Aquesta part de l'edifici fou modernitzada farà prop de setanta anys. La porta

central comunica amb una peça ovalada, quasi sense mobles, decorada amb motius pompeians i il·luminada per una claraboia. D'ella es passa al saló principal amb dos balcons, entre els quals hi ha una xemeneia de marbre, que miren al jardí. A l'esquerra del gran saló hi ha la cambra nupcial i a la dreta una porta que comunica amb uns altres dos salons, on el senyor havia instal·lat el seu dormitori i la seva cambra de treball: aquestes habitacions tenen accés directe al jardí per una escala de caragol.

El saló principal és d'una gran magnificència, folrat de seda color de cel, amb miralls i bones porcellanes. Altre temps sempre era tancat, ja que l'alcova principal, a través d'una sèrie de peces petites i d'un corredor, comunica amb una escaleta dissimulada que duu a la sala de la planta baixa, devora el menjador; emperò d'ençà que tornaren de Roma, el gener de 1884, aquest saló de luxe ha estat la darrera peça habitada pels senyors. Aquí han mort als meus braços, emportant-se'n ella la seva serena bondat, no sempre efusiva respecte a mi, i ell el seu esperit i els seus enigmes desconcertants. Abans de 1884 el saló havia estat un santuari. Avui ho torna a ser. Donaria la fortuna del senyor baró de Rothschild per rescatar-lo dels creditors que no han de tardar a profanar-lo, inconscients de tot quant aquí s'ha incubat i del que representen aquestes parets i aquesta xemeneia estil imperi, devora la qual ell fingia dormir tantes vegades mentre s'abandonava a les seves elucubracions. Viví del futur i del passat. «El present —em deia— no existeix, és un punt entre la il·lusió i l'enyorança.» Cosa que semblava indicar que dins la seva ànima, més

aviat pagana, no hi deixaven d'existir anhels d'eternitat.

Les dues portes que s'obren als extrems de la galeria comuniquen, l'una amb una quadreta que serveix d'antesala a l'arxiu i l'altra amb diverses dependències, entre les quals es troba un petit oratori a fi que la senyora, els dies de pluja, no hagués de baixar a la capella, que és a la clasta. Des d'aquest oratori, que antany era una habitació de pas, comença una altra escala secreta que duu a la «Sala de les Nines», de la qual et parlaré més endavant.

Aquí tens, sumàriament descrit, el lloc de l'acció. Afig pel teu compte els boscs i les muntanyes, les terres pobres, els costers rocosos, coberts de vegetació aromàtica i humil; pobla-ho de tords a la tardor i de rossinyols a la primavera; no oblidis els fenòmens atmosfèrics, el sol, els núvols i la pluja, ni les nits de lluna, ni les magnífiques tempestats en les quals, segons el poeta, es manifesta la grandesa de Déu:

«Coelo tonante credidimus Iovem regnare.»

3

Fins després d'ingressar al Seminari no vaig arribar a saber les causes de la separació dels meus protectors, que llavors semblava definitiva. Els senyors havien recollit una neboda segona, òrfena, que educaven a un col·legi de Montpeller. Es deia Xima i devia tenir deu o dotze anys més que jo. Constituïa una bellesa perfecta. Era, com deia el senyor, llesta i manyaga com una moixa i posseïa

també la manca d'escrúpols i de sentit moral que La Fontaine atribueix als felins. Corria l'any 1859. Lesseps projectava obrir un canal a Suez i Gounod preparava l'estrena de *Faust* a l'Òpera de París. Don Toni i la seva esposa havien viatjat i coneixien França i Itàlia. A París, conservaven alguns amics que els animaven a assistir a l'estrena. Gounod, seguint la política de Lluís Napoleó, tractava amb aquella obra de congraciar-se amb els simpatitzants de Prússia. El Segon Imperi, per odi als vells Habsburg, que ja no representaven un perill per a França, es lliurava a Berlín, que conservava, segons deien, les tradicions lliberals dels Frederics, grates a la dinastia napoleònica. Aquell funest error havia de tenir la seva liquidació a Sedan, però de moment ningú no se sentia preocupat. Els bulevards eren antiaustríacs i nacionalistes. Després de la batalla de Sadowa, el poble, inconscient, havia aclamat els prussians. Offenbach, tres anys abans de Sedan, ridiculitzava encara en escena la Gran Duquessa de Gerolstein, representació d'un feudalisme ja agonitzant, afavorint així la idea de l'hegemonia dels reis de Prússia. El *Faust* de Goethe és el símbol d'una raça apressada i violenta que no es conforma amb la idea d'un altre món, sinó que vol obtenir el cel en aquesta vida, encara que sigui pactant amb el Maligne. Gounod glossà aquella llegenda, cosa que les Tulleries miraren amb bons ulls. Els periòdics en feien una gran propaganda. El senyor comentava l'esdeveniment.

—Ja tenc quaranta-vuit anys, Maria Antònia, i tu tampoc ja no ets cap nina. Hauríem d'anar a sorprendre es secret d'es doctor alemany per fer-mos joves.

No es tractava d'un secret, sinó de vendre l'ànima al Dimoni, cosa que dona Maria Antònia no admetia ni en broma.

—No diguis desbarats, Tonet. T'agradaria cremar dins l'infern?

—No. Però tornar a ésser jove...

—Calla.

—Pensa...

—No vull pensar.

Sobtadament oncle i neboda desaparegueren: havien fugit a París. La campanada fou clamorosa. Dona Maria Antònia, malgrat la seva tendència a defugir el drama, no pogué en aquella ocasió fer-se la desentesa. No hi hagué, però, escenes desagradables. Quan ell tornà, la trobà instal·lada a la posada del poble i al cap de poques hores se li presentà el senyor Vicari per notificar-li la separació amistosa i suplicar-li que concedís la seva autorització marital.

—Sa senyora —digué el sacerdot— desitja que Vossa Mercè li firmi aquest document, escrit p'es seu missèr, i m'encarrega que li digui que no es tracta de desconfiança, sinó d'una comoditat per tots dos.

—Dona Maria Antònia —replicà el senyor— té motius sobrats per desconfiar de mi.

I firmà el document sense llegir-lo.

Accentuava l'escàndol el fet que la neboda hagués quedat a París, on era, segons deien, l'amant d'un jove *lion*, un duc de l'Imperi. Don Toni, que tingué força per desencaminar una allota de devuit anys, no n'havia tingut per fer-la tornar a l'illa. El duc era ric, elegant i

molt més jove que ell. Cent vegades m'ho ha contat el senyor, com si es tractàs d'una història que no l'atenyia. «M'has descobert un món nou, Tonet —li digué—. No esperis que l'abandoni per ara. Em vull divertir mentres pugui. Torna a Bearn i no t'empatxis de mi, tu que ets tan comprensiu.»

Els personatges més destacats li feien la cort. Deien que l'Emperador la volia conèixer. El senyor tornà tot sol, amb l'esperança que dona Maria Antònia callaria com altres vegades i disposat a estimar-la més que mai, com aquells mariners que en deixar una aventura a cada port (són paraules del senyor) fan, durant la travessia, una síntesi de totes elles i concreten diverses imatges canviants i imprecises en la imatge única de la dona pròpia. El fet, no obstant, havia passat la mesura. «Li digui, senyor Vicari —manifestà don Toni—, que me faig càrrec de tot. Hi ha coses que no es poden explicar amb paraules, però a vegades, amb el temps, s'arriben a comprendre quan un ja no s'ho espera. Si un dia sa meva dona aconsegueix oblidar aquesta història (cosa no gaire senzilla, certament), jo sempre som i seré es mateix per ella.»

El senyor Vicari no tenia sentit de l'humor, però don Toni cregué descobrir-li un somriure. Era necessari, vertaderament, esperar que l'hora de la comprensió arribàs per ella sola, com una revelació divina.

Passaren deu anys separats, encara que a no gaire distància. Dona Maria Antònia vivia al poble, a l'antiga posada de Bearn, que li pertanyia per herència materna, ja que, com hem dit, ells dos eren cosins germans. Ell no

es movia de la possessió i estava sempre voltat de llibres. Jo estudiava per aquell temps al Seminari i venia a passar aquí tots els permisos. Bearn em semblava un gran i misteriós palau. No coneixent res millor, em pensava que ja no hi havia res més al món. L'arxiu, decorat amb espases antigues, guardava en els seus pergamins els fets gloriosos de la família. Quins fets, però, eren aquells? Hauria volgut, sobretot, guaitar en aquella recòndita «Sala de les Nines», sempre tancada, que ningú no gosava mencionar tan sols. Més d'una vegada, coneixent l'enginy per obrir la porta de l'escala secreta, havia pujat els escalons que hi condueixen, però allà hi havia una altra porta tancada i era inútil mirar per l'ull de la clau perquè l'habitació tenia cortines corregudes i no es distingia absolutament res. A força de demanar, i de rebre clatellades, havia arribat, per mitges paraules de madò Francina, a deduir que un avi dels senyors morí boig en aquella habitació. M'intrigava també sentir comentar que el meu protector pagava estudis a alguns allots, sense que jo en pogués endevinar els motius.

Durant la tardor de 1866 (jo acabava de complir els quinze anys) el senyor me presentà en Jaume i m'avisà que l'havia de tractar com a un germà petit.

—Ha viscut sempre an es col·legi —em digué— i potser posseeix tantes lletres com tu, però no ha jugat mai a la pilota ni sap què és una escopeta ni un filat de caçar tords. Ara que comença sa temporada convé que te l'enduguis per sa garriga. Necessita córrer i alenar...

En Jaume tenia dos o tres anys menys que jo. Pareixia un nin. Jo, en canvi, era un home. Malgrat que

les advertències del senyor eren ordres per a mi, el vaig acollir amb una certa hostilitat. Era ros i tenia una intel·ligència i una sensibilitat molt vives. Es feia por de les mules i fins i tot de les ovelles. No sabia nedar ni tirar pedres. En aquell món de Bearn que l'espantava, jo constituïa el seu únic refugi i no em deixava ni de nit ni de dia. No podria explicar amb exactitud per què el mirava amb antipatia. Em pareixia que feia la senyoreta i que el seu comportament era impropï de l'entressa masculina. La joventut és puntosa, com deia el senyor, i té un excés de dignitat. «Són els anys, Joanet, els que, en il·lustrar-nos, ens corrompen i ens fan tornar cíncics.» A part l'orgull baronívol que no transigeix amb les mitges tintes, hi havia segurament la gelosia que la presència d'un intrús inspira sempre a les persones de la meua condició. En Jaume me venia a disputar el cor del senyor. La meua posició a la casa era falsa i depenia de l'humor de l'amo. Hi havia també potser alguna motivació més complicada, un instint de defensa contra perills que desconeixia i que me feien reaccionar asprament davant els seus anhels de tendresa. Perquè aquell pobre nin necessitava que l'estimassin. Vaig intentar, seguint les instruccions rebudes, endurir la seva sensibilitat i infondre-li valor. Aprengué a no espantar-se dels tirs i a nedar al safareig. Me va cobrar una gran admiració. Al cap de poques setmanes no pareixia la mateixa criatura i el senyor em va felicitar.

—A veure —li digué— quan arribaràs a esser tan fort com en Joan. No dius que vols esser artiller?

Aquelles paraules l'excitaren i ja no pensà sinó a fer

gimnàstica i carreres i enfilar-se als arbres. A causa de la seva debilitat no volia quedar mai endarrere. El sol i l'aire li havien colrat la pell, fent fugir la seva pal·lidesa ciutadana. Era, però, una transformació aparent. En enfilar-se per la muntanya se li tallava l'alè i es veia obligat a asseure's. Allò me seguien semblant beneïtures. No podria avui assegurar si m'esforçava perquè no m'ho semblassin i ja he dit que els motius de la meua malvolença eren obscurs. Per altra part, a mesura que el tractava i paral·lelament al meu menyspreu, que subsistia, no podia evitar l'admiració per aquell infant que s'havia educat a l'estranger, que parlava el francès millor que jo, componia alexandrins i coneixia la història de Roma. Em confonia que fos tan ros i que resultàs tan intel·ligent. Si ell tractava de competir amb mi en els nostres jocs, jo hauria volgut posseir les qualitats intel·lectuals que, gràcies a ell, entreveia per primera vegada. Diuen que l'emulació és una font de progrés. En aquell cas ho fou de mort. Després de tants d'anys encara no he pogut discernir la part conscient i la involuntària del fet. La veritat és que, malgrat la seva pell colrada de sol, en Jaume s'anava desmillorant, i jo me n'adonava. Passà els seus darrers dies com electritzat, cremant els moments que li quedaven de vida i disposat a seguir-me en qualsevol disbarat. A mesura que se li esgotaven les forces augmentava la seva resistència a donar-se per vençut. En la lluita li era particularment dolorós que el derrotàs en un moment i jo prolongava el joc com el moix que es diverteix amb la rata, cosa que si bé l'afalagava, contribuïa a aniquilar-lo. Els nostres pugilats s'efectuaven ge-

neralment a l'era, vasta i poètica palestra voltada d'alzines. Aquell dia que tu saps, els jocs es prolongaren. De cop em vaig adonar que el cos d'en Jaume es relaxava i que la seva cara era blanca com de paper. Em digué que tenia son i quedà adormissat damunt la palla. Mitja hora més tard, quan el cridàrem pel sopar, el trobàrem mort. El senyor no perdé el cap davant el meu trastorn, una mica sospitós. En aquell assumpte, al qual no ha alludit mai, hi veia més clar que jo. El metge va diagnosticar un atac de cor. («Però què sap ell...», vaig sentir que remugava don Toni.) Jo estava desesperat. No podia recórrer al consol de la confessió perquè no sabia exactament de què acusar-me. Qualsevol a qui hagués explicat el cas s'hauria vist obligat a absoldre'm. Jugàvem. S'havia cansat. Havia tingut un atac de cor. Als quinze anys jo no sabia fer un examen de consciència com avui. Comprenia, no obstant, que la meua responsabilitat era greu. Les meves relacions amb aquella criatura foren en veritat estranyes. Hi ha en mi un fons de crueltat i de sobergueria que en condicions normals apareix adormit. Els jocs que acostumava a mirar com inofensius tenen la seva malícia i diuen esser pocs els qui en la lluita no han sentit despertar-se els seus instints sàdics. Per això mai no he volgut des de llavors tornar a practicar uns exercicis essencialment pagans, massa parents de la sensualitat, que crec barallats amb l'esperit del cristianisme. La sobergueria d'en Jaume era tan forta com la meua. Jo li havia llançat a la cara, els primers dies de conèixer-lo, un verb infamant per a una dignitat de dotze anys: *minauder*. En els nostres jocs jo l'havia de guanyar sempre,

cosa que no tenia cap mèrit. Moralment, ell m'havia de donar la lliçó de morir com un heroi. Tal volta no el vaig matar d'un cop, però sí amb un verb. Sabia el francès millor que jo.

4

Al senyor, no li agradava Ciutat. Havia nascut a les seves terres i cursà estudis a Madrid, poc després de la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís.

—Foren —me deia— uns anys d'es més grosser absolutisme, als quals seguí una gran anarquia lliberal. Es francesos de sa Restauració no creien que sense dictadura hi pogués haver orde aquí, i no anaven molt desencaminats. Ells haurien volgut, però, implantar un règim temperat, com ho demostra es fet que es duc d'Angulema tancà a sa presó es membres de la regència d'Urgell, entre ells s'arquebisbe electe de Tarragona.

»El mateix Chateaubriand, autor d'*El geni del Cristianisme*, havia desautoritzat la Regència. En suma, tots trobaven que els nostres absolutistes eren massa *montagnards*. Tant era així, que aviat Ferran VII no els semblà prou absolut i sorgí la Sublevació Apostòlica, incubada als boscs de Catalunya. Jo tenia aleshores devers de nou anys. Allò fou una tremenda confusió en la qual es perseguien a mort els mateixos que s'havien unit per combatre els liberals.

Tenia un criteri prou clar per a no culpar massa don Ferran, la memòria del qual, com la de la seva filla Isabel, és avui generalment execrada.